

הסוד – גירסת ר' נחמן

הגשמת משאלות ר' נחמנית

עקיבא סגל

לדרור, שלימד אותי את כל זה

נהוג להשתמש בהנחה סמויה, לפיה לקטע הפותח של ספר מסוים יש חשיבות מיוחדת או מעלה יוצאת דופן, מתוקף היותו ראשון בין שווים. לאור הנחה זאת, אנסה לבחון את השורות הפותחות של הספר 'ליקוטי מוהר"ן' על שני חלקיו, ולהסיק מהן על תפיסתו הכוללת של ר' נחמן את האדם, העולם והיחסים ביניהם.¹

יעודו של האדם בעולם

ליקוטי מוהר"ן קמא מתחיל, כראוי, באמירה מפוצצת:

דע, כי על ידי התורה נתקבלים כל התפילות וכל הבקשות שאנו מבקשים ומתפללים, והחן והחשיבות של ישראל נתעלה ונתרומם בפני כל מי שצריכין, הן ברוחני והן בגשמי.

הנטיה הטבעית בקריאת המשפט הזה היא להתמקד במילים "על ידי התורה" – רוצה לדעת איך משיגים את כל הדברים הגדולים הללו? על-ידי התורה. אולם ידוע שעל-ידי התורה ממלא האדם את ייעודו ומשיג את הנדרש, בזה לא חידש ר' נחמן דבר. לדעתי, נוכל להפיק הרבה יותר מהפיכת המוקד במשפט. מהן שאיפותיו הגדולות והנעלות ביותר של האדם, על פי ר' נחמן? מה ייעודו בעולם? התורה, שאמורה להביא את כל הטוב, מה היא מביאה? ובכן, על ידי התורה מתקבלות תפילותיו של האדם

1 אני מבין קטן מאוד בר' נחמן. מן הסתם הוא אמר דברים דומים ואפילו מפורשים יותר במקומות אחרים, שיקפצו לכם לראש בעת קריאת המאמר. אני כתבתי את מה שאני זוכר ומכיר, מי שרוצה מוזמן להראות לי מראי מקום נוספים.

(ור' נחמן מדגיש שבמילה "תפילה", הכוונה כאן למובנה האינטואיטיבי – מה שאדם רוצה ומבקש שיהיה לו), מתמלאות כל משאלותיו, וחינו בעיני הסובבים גדל. אמירה זו כבר רדיקלית הרבה יותר, לא בשל נכונותה או חוסר נכונותה אלא בשל הדגש שהיא בוחרת לשים דווקא על דברים שלא נראים כעומדים במרכז עבודת ה' הרצויה.

כי איש הישראלי צריך תמיד להסתכל בהשכל של כל דבר ולקשר עצמו אל החכמה והשכל שיש בכל דבר, כדי שיאיר לו השכל שיש בכל דבר להתקרב להשם יתברך על ידי אותו הדבר, כי השכל הוא אור גדול, ומאיר לו בכל דרכיו.

דווקא ר' נחמן, שנתפס אצלנו, ולא בכדי, כאויב הרציונליות, כמי שדורש מאיתנו להתעלות מעל השכל, מדבר כאן על מרכזיותו וחשיבותו של השכל, כאילו עליו עומדת כל עבודתו של אדם – הוא מדגיש שההתקרבות לה' יתברך היא על ידי השכל, ממש כאילו היה זה הרמב"ם.

וזה בחינת שמש, כי השכל הוא מאיר לו בכל דרכיו כמו השמש... אבל מי שאינו מקשר עצמו אל השכל והחכמה שיש בכל דבר – זה בחינת עשו, שבזה את הבכורה.

נעבור לפתיחה של ליקוטי מוהר"ן תנינא. כאן התורה מצהירה במפורש שהיא פותחת ביעודו של האדם בעולם:

כי איש הישראלי נברא שיהיה לו ממשלה על המלאכים, וזה התכלית והסוף של ישראל.

זהו משפט תמוה מאד: היכן שמענו שאיש ישראלי יכול לשלוט על מלאכים? ולא רק שיכול אלא שצריך? ולא רק שצריך, אלא שלזה נברא איש הישראלי!

וצריך כל אחד לראות, שיבוא לזה התכלית שיהיה לו ממשלה על המלאכים. אך צריך לשמור עצמו מאד, ולראות שיהיה לו כוח לעמוד בממשלה זו, שלא יקנאו בו מלאכי השרת ויפילו אותו, חס ושלום, כי המלאכים מתקנאים מאד באדם כזה, שיש לו ממשלה עליהם.

וכיצד מצליחים לשלוט על המלאכים בלא להנזק?

והעצה על זה – לקשר עצמו עם נשמות ישראל, ועל ידי ההתקשרות ניצול מהם.

אם כן, אנחנו יוצאים מעיוננו די מבולבלים וזקוקים למקור שיקשור לנו את כל הקצוות הללו יחד. ידוע, שסיפורי המעשיות של ר' נחמן הם המפתח להבין את התורות העמוקות ביותר שלו, וכך נעשה גם כאן – ניעזר במעשה "מאבדת בת מלך", או ליתר דיוק בסופו של הסיפור הזה, בכדי להבין את הנקודה המרכזית שמחברת את 2 הפתיחות.

ענק ניירת

לאחר עמודים רבים המתארים את מסע חיפושיו של המשנה למלך אחר בת המלך, שכללו עליות ומורדות, התקרבויות כמעט-כמעט עד למטרה ואז התרחקות נוספת, נראה שמצבו לא יכל להיות נואש יותר – הוא עצמו אובד במדבריות לבדו כבר כמה שנים, ובת המלך שהוא מחפש נלקחה הרחק הרחק אל הר של זהב ומבצר של מרגליות שכלל לא נמצא במפה.

קטע הסיפור שנקרא, נראה, במבט ראשון, די בנאלי. המשרת פוגש ענק ושואל אותו אם הוא מכיר הר ומבצר שכאלה, ונענה כמובן בשלילה. לאחר שהוא חוזר ומתעקש, מזמן האיש את כל החיות ואף אחת מהן לא יודעת כלום. לאחר התעקשות נוספת, הוא מפנה אותו לאחיו שממונה על העופות ואולי ידע יותר. אותו הסיפור

חוזר עם האח הממונה על העופות – אין כזה דבר, לך הביתה. לאחר שכל העופות לא יודעים במה מדובר, ובן המלך מתעקש שהמקום קיים, הוא

**היכן שמענו שאיש
ישראלי יכול לשלוט
על מלאכים?**

מופנה לאח השלישי הממונה על הרוחות. גם הללו לא ידעו כלום, אך כשעומד האיש איתן בדעתו – מגיעה רוח אחת קטנה שהתעכבה בדרך, בגלל שנשאה בת מלך אחת להר של זהב ומבצר של מרגליות.

מה המסר? לכאורה, הוא פשוט מאד – לא להתייאש, וכך אכן מוסבר בהקדמה לסיפורי המעשיות:

והמעין בכל זה בעין האמת יבין היטב כמה וכמה צריכין להתחזק בעבודת השם ועד היכן צריכין להיות עקשן גדול בעבודת השם

בלי שיעור וערך ומספר... אף על פי כן לא התיאש עצמו והיה לו יגיעות האלה אחר כך ולא שמע לשום מניעות ודחיות שרצו לדחותו שלא לבקש ולחפש עוד.

אולם, כתוב כאן יותר מזה:

וכל מה שהתחזק ולא שמע לקול הדחיות של האנשים הנ"ל, תכף נתהפך שהאנשים הנ"ל היו לסיוע, כי כל אחד קבץ בשבילו החיות או העופות שהיה ממונה עליהם.

נרחיב מעט את ההסבר, בצמוד לטקסט.

אחר כך רָאָה אָדָם גְּדוֹל מְאֹד שְׁאִינוּ [בְּגִדֵי] אָנוּשִׁי כָּלֵל שְׁיִהְיֶה אָדָם גְּדוֹל כֵּל כֵּן וְנִשָּׂא אֵילָן גְּדוֹל, שְׁבִיִּשׁוּב אֵינוּ נִמְצָא אֵילָן גְּדוֹל כֵּזֶה.

מיהו האדם הענק הזה? זהו לא אדם רגיל. זה יכול להיות אדם בעל כוח, בעמדת שלטון, זה יכול להיות סמל לקיבוץ של הרבה אנשים יחד, או אפילו משרד ממשלתי גדול ובירוקרטי. לאדם הגדול הזה גם לא חסרים משאבים גדולים בהתאם (האילן הגדול שאיתו). מול עוצמות שכאלה, אך טבעי יהיה להרתע.

וְאוֹתוֹ הָאִישׁ שָׁאַל אוֹתוֹ: מִי אַתָּה? וְאָמַר לוֹ: אֲנִי אָדָם. וְתַמָּה וְאָמַר, שְׂזֶה כֵּל כֵּן זְמַן שְׁאִינוּ בְּהַמְדָּבָר וְלֹא רְאִיתִי מְעוֹלָם בְּכָאֵן אָדָם.

האיש שלנו, לעומת זאת, אינו חלק מתאגיד שכזה. אין לו כוחות גדולים, אין לו אילנות גדולים איתו, הוא לא סוציאליטי ולא קפיטליסט ולא חבר המפלגה הזאת או האחרת – הוא פשוט אדם, בפני עצמו. עם כוח משלו לעמוד מול הגופים הגדולים והעוצמתיים שמולו.

דפוסי ההתנהגות של הענקים בסיפור מזכירים מאוד סוג של בירוקרטיה – כל אחד מפנה אותו אל אח אחר בתואנה שזה אולי יוכל לעזור לו. האיש הגדול לא מציג את עצמו בתור הממונה על החיות – רק

לאחר הצקות חוזרות ונשנות נזכר לספר זאת ולהפעיל את הסמכות שברשותו, וכמוהו גם האחים האחרים לא ממהרים להפעיל את יכולותיהם המיוחדות אלא לאחר התעקשויות חוזרות ונשנות של המשנה למלך.

צריך להזהר מהמלאכים לראות שהם לא מקנאים.

יש לשים לב למסר שר' נחמן שותל כאן: מיודענו איננו מתייאש, לא נותן לאף אדם להניא אותו מדעתו, ובשום שלב לא "שובר את הכלים" והולך הביתה. בסופו של דבר, דווקא בזכות האנשים הללו הוא משיג את מבוקשו. הוא לא זר לעולם בעקשנותו, הוא לא נהיה אוטיסט והולך להתבודד במדבר. הוא מתקשר עם האנשים, מתעקש על מבוקשו ובסוף משיג אותו דרכם.

יש כאן איזושהי עליה הדרגתית ביכולות של המשרד אליו הוא ניגש: החיות שרצות בכל העולם – אך לא יודעות דבר, העופות שסוקרים את העולם מלמעלה – אך לא יודעים דבר, ואפילו הרוחות הסובבות את כל העולם לא יודעות דבר – אך כאן לא מגיע טוויסט בדמות עכבר קטן שדווקא שמע על ההר וכו', וגם לא באופן שהגיבור לומד שהחיות והרוחות כבר לא יעזרו לו אלא עליו לחפש את התשובה בעצמו ובלה בלה – הוא ממשיך להתעקש ומצליח דווקא באפיקים המקובלים להשיג את הרוח היחיד שמכיר את ההר הזה. לאחר מכן, לא רק שהוא מאמת את קיום ההר ומגלה את מיקומו – הרוח בכבודו ובעצמו נושא את אותו האדם הפשוט והקטן עד למבצר הנ"ל, וממונה הרוחות מעניק לו ממון בכדי לשחד את החיילים בכניסה למבצר.

ר' נחמן יכול היה לסיים את הסיפור כאן בהפי אנד הוליוודי, אך סופו של הסיפור מוזר עוד יותר:

והביא אותו [הרוח] אל שער והיו עומדים שם תילות, שלא
הניחו לכנס אל העיר והושיט ידו אל הכלי, ולקח מעות,
ושחד אותם ונכנס לתוך העיר והיתה עיר נאה והלך אל
גביר ושכר לו מזונות, כי צריך לשהות שם כי צריך לשום
שכל וחקמה להוציאה. ואיך שהוציאה לא ספר. ובסוף
הוציאה.

המשנה למלך מגיע אל המבצר, אך עדיין נאלץ להפעיל את תושיתו – לשחד את החילות, לשכור דירה, לתכנן מהלכים – הרבה חכמה צריך כדי להוציא את בת המלכה. אולם כאן קוטע ר' נחמן בגסות את הסיפור, ומוותר על כל החלק של 'And they lived happily forever after'. למה? אולי כי הוא לא רוצה שנחשוב שזה סיפור יפה לפני השינה, שאמור להשאיר אותך עם טעם מתוק בפה – אלא דרך חיים. ומה שחשוב כאן הוא המסר ודרך הפעולה, וממש לא המתנה שבסופה או הניצחון.

לשנות מבפנים

כעת נחזור לליקוטי מוהר"ן תנינא. כפי שהבנו, האיזון המתבקש הוא מחד, לא לתת לאנשים המפקפקים לשבור את רוחך, להתעקש על שלך ולא לתת לעולם לייאש אותך – מאידך, הדרך להשיג את המבוקש היא בעזרת העולם, ומי שיתנכר לאנשים לא יגיע למבוקשו אף פעם. את האיזון הזה מנסה ר' נחמן לתאר בפתיחת ליקוטי מוהר"ן תנינא. ראשית כל, איש ישראלי מטרתו לשלוט על המלאכים. נקודה. הוא לא צריך להתפשר או לוותר, להגיד שמהו נמצא מעבר ליכולות שלו, "בשמים ממעל או בארץ מתחת", אלא לשלוט על המלאכים ולא פחות. להיות כל-יכול, אם תרצו.

אך אסור לתת לתודעה הזאת להפוך את דרך הפעולה של האדם ל"ראש בקיר". הוא צריך להזהר מהמלאכים, לראות שהם לא מקנאים בו. איך? על ידי זה שישכיל להאחז בנשמות ישראל, לנווט

בין הנשמות השונות, להכיר את השורש של כל נשמה ובכך לגבות את עצמו. רק מי שמשכיל לחבור לנשמותיהם של כל ישראל יכול באמת להגיע לשליטה על המלאכים.

הפתיחה של ליקוטי"מ קמא מרחיבה עוד יותר עקרון זה. על ידי התורה מגיעים לשני דברים חשובים – השגת כל המשאלות ונשיאת חן בעיני האחרים – שהם בעצם אחד: הדרך להשיג את כל מבוקשך היא בעזרת נשיאת החן בעיני האנשים. נשיאת חן היא ממש לא ליקוקים וחינופים גסים. היא דבר עדין ודק מאוד, אולי אפילו אמנות: לדעת להכיר כל אחד, וליצור את הקליק המיוחד הזה של נשיאת חן, בדומה לאסתר, שחוט של חסד היה משוך על פניה. ר' נחמן ממשיך לפרט עוד יותר: כדי לשאת חן בעיני העמים ולהשיג את כל המבוקש, צריך לדעת לנצל את העולם הזה, וכדי לנצל אותו – ראשית יש להבין אותו. להכיר כל דבר ודבר בעולם, למצוא את ההגיון שבו, את השכל שבו, וכך להשכיל להשתמש בכל מה שמסביבך, לאחר סוג של מחקר מעמיק, ולהגיע לכל המבוקש עד לשליטה על המלאכים עצמם.

חכמה עקשנית

התחושה שלי היא שהרבה פעמים יש לנו פראדיגמה של אדם חכם שיודע לוותר ולהתפשר, מול אדם טיפש שמתעקש על שלו (ואז יוצא שעדיף לפעמים להיות טיפש שמתעקש על המבוקש ולכן משיג אותו). ר' נחמן איננו מעוניין לא בטיפש ולא בחלש האופי – איש מהם לא יוכל לשלוט באמת על המלאכים ולמלא את כל בקשותיו. הדרך שר' נחמן דורש מהאדם היא של חכמה עקשנית, של דבקות במשימה יחד עם התבונה והפקחות הנדרשות כדי לראות איך אלו משרתים אותה. כך לדוגמה, גיליתי שאני יכול אפילו להתחצף למפקדים שלי, לעבור על הנהלים ולעשות באמת את מה שאני רוצה – אם אדע לעמוד על שלי, לנצל את הממשק שסביבי לטובתי, וחשוב מכל – אם יהיה לי גיבוי מכלל המחלקה (דהיינו, להיאחז בנשמות ישראל). נסו את זה, זה עובד.